

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Ook op 29 juni bestaat Sinterklaas

Berckelaer-Onnes, I.A. van

Citation

Berckelaer-Onnes, I. A. van. (2007). Ook op 29 juni bestaat Sinterklaas. In . Leiden: Universiteit Leiden. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/12404>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/12404>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Prof.dr. I.A. van Berckelaer-Onnes

Ook op 29 juni bestaat Sinterklaas

Universiteit Leiden

Opgedragen aan Susie Wing

Ook op 29 juni bestaat Sinterklaas

Rede uitgesproken door

Prof.dr. I.A. van Berckelaer-Onnes

ter gelegenheid van haar afscheid als hoogleraar in de

Orthopedagogiek aan de Universiteit Leiden

op 29 juni 2007

Universiteit Leiden

*Mijnheer de Rector Magnificus van de Leidse Universiteit,
mijnheer de Decaan van de Faculteit der Sociale Wetenschappen,
zeer gewaardeerde toehoorders,*

Bij het aanvaarden van mijn ambt als hoogleraar opende ik destijds mijn rede met de woorden: “u hebt allen één ding gemeen: u bent kind geweest” (Van Berckelaer-Onnes, 1992). Ik wil hier nu aan toevoegen dat u ook allen in Sinterklaas hebt geloofd. Waren het niet uw ouders die u het geloof hebben bijgebracht, dan zeker uw leeftijdsgenootjes of uw kleuterjuf. U aanvaardde zonder twijfel het geloof, door uw opvoeders aangedragen. Echter met evenveel gemak was u enkele jaren later van het geloof af te brengen. Misschien met enige weemoed, maar ook met enige spanning. U wist iets dat uw jongere broertjes, zusjes of vriendjes niet wisten. U kende de waarheid, zij niet, zij geloofden nog in het bestaan van Sinterklaas, ‘false belief’ in vaktermen uitgedrukt. Maar gesteld nu eens dat u deze flexibiliteit van geest niet zou hebben, dat u elke eenmaal gedane uitspraak voor waar aanneemt en deze niet meer kan veranderen? Hoe anders had uw leven en dat van uw ouders er dan uitgezien. Laat ik u een voorbeeld geven.

Mark is 16 jaar, als hij mij op 16 juni belt voor een dringende afspraak waarin hij zich wil beklagen over zijn ouders. Al negen jaar beweren ze dat Sinterklaas niet bestaat, terwijl ze daarvoor altijd gezegd hebben dat hij wel bestaat. De ruzie omtrent het bestaan van Sinterklaas brandt twee keer per jaar in alle hevigheid los; op 15 november en op 15 juni, de data waarop Mark zijn verlanglijst definitief vaststelt: 15 november voor Sinterklaas, 15 juni voor zijn verjaardag. Wat de Sint hem niet biedt, wordt hopelijk op zijn verjaardag gegeven, wat de verjaardag niet oplevert, wordt naar Sinterklaas doorgeschoven. Talloze pogingen van zijn ouders om hem van het geloof af te

brengen, zijn niet gelukt. Ze leiden slechts tot heftige ruzies waarin ze op hun ‘falende’ ouderschap (wie liegt er nu tegen zijn kind?) worden aangesproken. Mark heeft autisme. Natuurlijk weet Mark dat er rond 5 december vele Sinterklazen rondlopen, maar dat zijn slechts hulp-Sinterklazen. De enige echte komt gelukkig elk jaar in zijn dorp aan; handig want daar kent hij immers de weg al.

Met Mark gaat het goed, hetgeen vooral te danken is aan de enorme toewijding en inzet van zijn ouders. Zij krijgen steeds meer inzicht in de wijze waarop Mark in de wereld staat. Het is een proces van vallen en opstaan. Autismе treft niet alleen de persoon die eraan lijdt, maar ook de ouders.

Autisme: een opvoedingsprobleem

Autisme geeft als term al impliciet aan dat de interactie tussen ouder en kind zich niet spontaan voltrekt. De term verwijst naar eenzaamheid en is voor het eerst ten aanzien van kinderen gebruikt op het Paedologisch Instituut in Nijmegen, en niet zoals in de meeste vakliteratuur wordt aangegeven door de Amerikaanse kinderpsychiater Leo Kanner. In de jaarverslagen 1937-1938 van het Nijmeegse Paedologisch Instituut wordt een kind, wiens gedrag men ‘formalistisch’ noemde, als volgt beschreven: “een intelligente autist met stereotyp gedrag” (Jaarverslagen 1937-38). Kanner spreekt in 1943 over “extreme autistic aloneness”, een jaar later noemt hij het syndroom vroegkinderlijk autisme (Kanner, 1944). Asperger publiceert in hetzelfde jaar een artikel over ‘Autistischen Psychopathen’. De onderzoekers waren niet van elkaars werk op de hoogte. Ze benadrukten echter alle drie het autistische gedrag, zich openbarend in een onvoldoende betrokken zijn op de ander. De opvoedingsrelatie dreigt hierdoor in de kiem te worden gesmoord. Autismе is niet alleen een stoornis, maar ook een ernstig opvoedingsprobleem.

Zowel Kanner (1943) als Asperger (1944) besteedden in hun nog altijd schitterende klinische beschrijvingen aandacht aan de ouders, maar dan vanuit een zeer verschillend perspectief. Kanner spreekt van een aangeboren autistische stoornis van het affectieve contact, maar geeft in hetzelfde artikel ook aan dat het hem opvalt dat de ouders academisch gevormd zijn en een koele intellectuele indruk maken. Toen deze uitspraak in de jaren zeventig werd weerlegd (Schopler, 1971; Cantwell, Baker & Rutter, 1978), was het kwaad al lang geschied. Met name de psychoanalytici staken de beschuldigende vinger richting ouders. Asperger begaf zich niet op pedagogisch vlak wat de etiologie betreft. Hij zag autisme als een persoonlijkheidstype, een extreme variant van het mannelijke karakter, de mannelijke intelligentie. Hij benadrukte met klem de toekomstmogelijkheden dankzij een goede opvoeding en begeleiding.

De discussies rondom de etiologie van autisme waren vele jaren te karakteriseren als een debat tussen nature en nurture. De ouder werd nog lange tijd als de mogelijke oorzaak beschouwd. Zo stelde de Nobelprijswinnaar Tinbergen in 1981, ik citeer: “Bij het ontstaan van autisme spelen geen hersenafwijkingen of erfelijkheid een rol. Het zijn milieusituaties vlak vóór, tijdens of na de geboorte die voor storingen tussen kind en moeder zorgen. Bepaald onderzoek,” aldus Tinbergen, “gaf mij de overtuiging dat autistische kinderen te genezen moesten zijn. Het is daarbij nodig de band tussen moeder en kind, desnoods hardhandig, te herstellen” (De Telegraaf, 30-06-1981). Hij doelde hier op de zeer omstreden Holdingtherapie. Dramatische uitspraken voor ouders, die door dergelijke berichten alleen maar onzekerder werden. Inmiddels heeft de nature opvatting de discussies beslecht, al ontbreekt het ons nog altijd aan harde markers.

Hoewel we voor de diagnose autisme nog altijd zijn aangewezen op het gedrag, heeft onderzoek op cognitief en neurobiologisch niveau het inzicht in de stoornis sterk vergroot, hetgeen ik nader zal toelichten.

Fenotype – endofenotype – genotype

De gedragsbeschrijving van Kanner vormt nog altijd de basis waarop de diagnose wordt gesteld. De autistische stoornis, het kernsyndroom, wordt anno 2007 gekenmerkt door kwalitatieve tekorten in de sociale interacties en in de communicatie en in beperkte, zich herhalende stereotiepe patronen van gedrag, belangstelling en activiteiten. Er moeten gedragsverschijnselen van alle drie hoofdkenmerken aanwezig zijn, wil er van de autistische stoornis sprake kunnen zijn (DSM-IV-TR; APA, 2000).

Al jaren wordt er gezocht naar kernproblemen die aan deze triade van gedragsverschijnselen ten grondslag liggen. Binnen de Leidse onderzoeksgroep ‘Ontwikkelingsstoornissen’ worden de beperkte intentionaliteit en symboolvorming als mogelijke onderliggende kernproblemen gezien (Van Berckelaer-Onnes, 2003; Noens & Van Berckelaer-Onnes, 2005). Deze visie is ingegeven door het onderzoek van Bates en collega’s (1979), die communicatieve intentionaliteit en symboolvorming als de belangrijkste transitie zien, die aan de taalontwikkeling voorafgaan. Het is echter de vraag of wij de triade niet uit elkaar halen door primair naar de communicatie te kijken. Misschien is er eigenlijk niet één achterliggende verklaring voor de triade, maar één of zelfs meerdere per domein. Zeer recentelijk hebben Happé en collega’s (2006) bij zich normaal ontwikkelende tweelingen gekeken naar de onderlinge samenhang tussen deze drie domeinen. De uitkomsten zijn zeer verrassend: de samenhangen zijn absoluut niet significant, ze komen zelfs niet eens boven een correlatie van .50 uit.

De hoogste samenhang betreft die tussen de communicatie en het voorkomen van stereotiep en rigide gedrag, terwijl je zou verwachten dat er met name een hoge correlatie tussen sociale interactie en communicatie zou zijn. Niet dus! Door tweelingen in het onderzoek te betrekken kan tevens gekeken worden in hoeverre de afzonderlijke domeinen erfelijk bepaald zijn. Dit bleek inderdaad het geval, hetgeen aangeeft dat afzonderlijke genen bijdragen aan de tekorten in sociale interacties, in communicatie en aan de stereotiepe gedragspatronen, interesses en activiteiten (Ronald e.a., 2006; Ronald e.a., in druk). Happé en collega's (2006) dringen er dan ook op aan om de beoogde samenhang bij het zoeken naar de etiologie los te laten en zich op elk apart domein te richten. Dit betekent echter niet dat we de triade voor de diagnostiek los moeten laten.

Lorna Wing (1996) heeft in haar beschrijvingen van het bredere concept, het autismespectrum, de triade enigszins veranderd. Zij stelt dat het autismespectrum wordt gekenmerkt door een stoornis in sociale interacties, in communicatie en in verbeelding. Zij maakt met invoeging van het begrip verbeelding een stap van het gedragsniveau naar het cognitieve niveau. Waar classificatiesystemen zoals de DSM uitgaan van waarneembare gedragsvariabelen, geldt dat niet meer als het om verbeelding gaat. Het waarneembare gedrag wordt dan geïnterpreteerd en vervolgens gelabeld met een 'tekort aan verbeelding'. Als bijvoorbeeld een kind alleen maar auto's op een rijtje zet of alleen maar zand in en uit een emmertje schept, dan worden eerst alleen de stereotiepe gedragingen waargenomen die we vervolgens toeschrijven aan een tekort in verbeelding. Verbeelding is geen gedrag, verbeelding is een cognitieve vaardigheid. Deze verschuiving laat zien hoezeer gedrag en cognitie zijn verweven.

Dit zien we ook bij Mark, wiens geloof in Sinterklaas tot de

nodige woordenwisselingen met zijn ouders leidt. Zijn gebrek aan verbeelding vinden we ook terug in zijn spel. Doen-alsof lijkt hem wezensvreemd. Een banaan kan nooit een telefoon zijn. Hij leeft op feiten, die hij ordent op data en in lijsten. Mark leeft naar de letter (Van Berckelaer-Onnes, 1992).

Waar aanvankelijk een onmiddellijke lijn van gedrag naar etiologie werd getrokken, van fenotype naar genotype, zien we in toenemende mate aandacht voor de cognitie, het denken van mensen met autisme. Via de cognitie tracht men enerzijds het gedrag te verklaren, anderzijds hoopt men aanwijzingen voor het disfunctioneren van het brein en mogelijke daaraan gerelateerde genetische afwijkingen te vinden. In die zin zijn cognitief-psychologische theorieën mogelijk bruikbaar om endofenotypes te identificeren. Endofenotypes zijn meetbare, kwantificeerbare eigenschappen die geassocieerd zijn met de aandoening, erfelijk zijn en ook bij familieleden die de aandoening niet hebben, vaker voorkomen dan in de algemene populatie (Gottesman & Gould, 2003).

Cognitie: de brug tussen gedrag en brein

Als we Marks obsessie voor lijstjes en data en zijn 'heilige' geloof in Sinterklaas bezien, vraagt dat om inzichten in zijn wijze van denken. Ook Kanner en Asperger verwezen al naar de cognitieve eigenaardigheden. Zo roemt Kanner het uitstekende mechanische geheugen, maar beschrijft hij ook de gestoorde taalontwikkeling, waarin vooral echolalie en letterlijkheid hem opvallen. Hij ging uit van goede intellectuele mogelijkheden, net zoals de onderzoekers van het Paedologisch Instituut uit Nijmegen. Ook Asperger beschreef zijn groep als intelligent maar met een zeer beperkte eenzijdige belangstelling. Hun intelligentie kenmerkt zich door het vermogen dingen en gebeurtenissen van nieuwe vaak originele

gezichtspunten te voorzien. Inmiddels weten we dat autisme op alle niveaus van intelligentie kan voorkomen.

De door Kanner en Asperger gemaakte cognitieve opmerkingen bleven niet onopgemerkt, maar zijn aanvankelijk een eigen leven gaan leiden. Zo leidde de taalproblematiek bijvoorbeeld tot de discussie of het niet primair om een taalprobleem ging.

Marks taalgebruik is zeer associatief, gestuurd door een star denkpatroon. Als hij een persoon ziet, koppelt hij deze aan zijn of haar geboortedatum, gevolgd door de naam. Als ik hem tegenkom, roept hij: “2-1-1942, Ina dag”. Zonder de geboortedatum onthoudt hij de naam niet.

Hoe associatief het denken kan zijn, zien we ook bij Peter, die voor de invoering van de Euro in België de Telegraaf wilde kopen, maar alleen Belgisch geld bij zich had en de krant in zijn ogen niet kon kopen. Een Nederlandse krant kan immers alleen met Nederlands geld gekocht worden.

Het zijn vooral de Engelse onderzoekers Hermelin en O’Conner (1967, 1970), die de verwijzingen naar de cognitieve eigenaardigheden in de jaren zestig oppakten. Zij hebben toonaangevende experimenten uitgevoerd, die veel meer inzicht in onder andere het geheugen hebben opgeleverd. Zo constateerden zij dat kinderen met autisme betekenisvolle woordenreeksen zoals bijvoorbeeld: Sinterklaas - pepernoot - stoomboot - Piet niet gemakkelijker kunnen onthouden dan volkomen willekeurige reeksen zoals universiteit - gras - auto - Sinterklaas.

De vele cognitief-psychologische onderzoeken hebben tot een aantal cognitieve theorieën geleid. De bekendste is die van de ‘theory of mind’ die ervan uitgaat dat wij in staat zijn om gedachten, geloof en intenties aan anderen en onszelf toe te

schrijven. Zo weten wij dat Sinterklaas niet bestaat, maar dat peuters en kleuters wel in zijn bestaan geloven. Dit zogenaamde ‘false belief’ is voor mensen met autisme moeilijk te vatten. Baron-Cohen (1995) is een grote voorvechter van deze theorie. Hij ziet ‘mind-blindness’ als het kernprobleem van autisme. De theory of mind gedachte werd in de beginjaren 80 door Frith en haar groep gelanceerd (Baron-Cohen, Leslie & Frith, 1985), resulterend in een stortvloed van publicaties. Meer dan 20 testjes zijn ontwikkeld om theory of mind vaardigheden in kaart te brengen, waaronder de Smarties test. U toont het kind een Smarties doosje en vraagt hem wat daarin zit. Hij antwoordt: “Smarties”. U opent het doosje en toont de inhoud, er blijkt een potlood in te zitten. Vervolgens sluit u het doosje en vraagt u: “als je moeder nu binnenkomt en ik vraag haar wat erin zit, wat zal zij dan zeggen?” De meeste kinderen met autisme zeggen “een potlood”. De theory of mind testen zijn zeer ‘talig’ van aard; de vraag rijst dan ook of deze wel theory of mind of misschien eerder het taalbegrip meten. Inmiddels zien Baron-Cohen e.a. (2005) de tekorten in theory of mind als een gevolg van een beperkt vermogen om te empathiseren. Zij menen dat mensen met autisme extreme ‘systematiseerders’ zijn. Het empathiseren wordt aan vrouwen toegeschreven, het systematiseren aan mannen. Indien er inderdaad sprake zou zijn van een extreme wijze van systematiseren, dan zou dat zich moeten openbaren in een zeer hoog testosterongehalte en mogelijk al bij embryo’s bepaald kunnen worden. Een discutabele verklaringstheorie.

Twee andere cognitieve theorieën, de executieve functietheorie en de centrale coherentietheorie, bestrijken een breder perspectief. Een tekort in executieve functies laat een tekort in plannen, anticiperen, organiseren en probleemoplossing zien. Het is vooral de groep van Ozonoff (1991, 1995) die veel

onderzoek op dit terrein heeft verricht. Hill (2004) geeft in een overzichtsstudie aan dat met name de inflexibiliteit in denken en handelen bij mensen met autisme kenmerkend is. Waar mensen met ADHD vooral te kampen hebben met inhibitieproblemen, hebben mensen met autisme eerder problemen met het verleggen van de aandacht van de ene naar de andere situatie of activiteit.

Een zwakke drang tot centrale coherentie heeft een verstoorde betekenisverlening tot gevolg. Personen met autisme hebben moeite om de waargenomen prikkels tot een betekenisvol geheel samen te voegen (Frith, 1989, 2003; Happé & Frith, 2006).

In ons onderzoeksprogramma neemt de centrale coherentietheorie een zeer centrale positie in (Van Berckelaer-Onnes, 2003, 2004). Deze keuze hangt samen met de opvatting dat de autistische gedragingen vooral worden beïnvloed door een beperkte intentionaliteit en een beperkte symboolvorming (Noens & Van Berckelaer-Onnes, 2004, 2005). Intentionaliteit is veel moeilijker te trainen dan symboolvorming; bij intentionaliteit speelt ook het invoelen, het intunen op het juiste moment, een belangrijke rol. Dit wordt ondersteund door de vaak povere uitkomsten van sociale vaardigheidstrainingen. De resultaten zijn dikwijls niet meer dan getrainde, robotachtig aandoende handelingen. Het achterliggende gevoel lijkt te ontbreken.

Dit ligt anders bij de symboolvorming waarbij het primair om het begrip, de betekenisverlening gaat. Een klein kind verleent in eerste instantie betekenis aan hetgeen het in concreto ziet, daarna komen de woordjes, eerst protowoordjes. De auto is toet/toet als deze in de nabijheid is. Deze koppeling is van wezenlijk belang voor de betekenisvorming. Kinderen met autisme hebben juist veel moeite met deze koppeling, deze combinatie. Ze nemen de wereld in fragmenten waar. In een

recentelijk door de Nederlandse Vereniging voor Autisme uitgebrachte DVD beschrijft de 15-jarige Marieke haar autisme als volgt: “Autisme betekent eigenlijk dat ik denk in puzzelstukjes en dat alles wat ik zie, hoor, ruik, proef of voel in puzzelstukjes binnen komt. En in mijn hersens zit een storinkje, waardoor het moeilijk is om de goede combinaties te maken tussen die puzzelstukjes” (NVA, 2006).

Onderzoek naar de centrale coherentietheorie is in volle gang. De fragmentarische waarneming verstoort de betekenisverlening in ernstige mate. Zo vond Lucangeli (1997) in haar onderzoek dat mensen met autisme geen beweging in statische plaatjes zien. Een afbeelding van twee kinderen die elkaar de bal toegooien, wordt in statische bewoordingen weergegeven, bijvoorbeeld “jongen-bal-jongen”, terwijl personen zonder autisme betekenis verlenen aan datgene wat achter de letterlijke weergave ligt: “twee jongens die elkaar de bal toegooien”. De zogenaamd waargenomen beweging wordt in taal uitgedrukt. De Jonge (2006) constateerde onlangs in haar proefschrift dat kinderen met autisme bij hersenscans niet afwijken in de waarneming van een bewegingstaak. Het zou derhalve zeer interessant zijn om te onderzoeken of dit ook opgaat bij de waarneming van statische plaatjes met een dynamische betekenis.

Recentelijk hebben Happé en Frith (2006) een helder overzicht gegeven van hetgeen de onderzoeken op het gebied van de centrale coherentie tot nu toe hebben opgeleverd. Het enige dat kan worden geconstateerd, is dat mensen met autisme een sterke neiging hebben om eerder lokaal dan globaal waar te nemen. Dustin Hoffman, die in 1989 een Oscar won voor zijn rol van Raymond in de film *Rain Man*, verwoordde dit als volgt: “het locale waarnemen, altijd alleen maar oog hebben voor de details,

was het moeilijkste aspect van mijn rol”. Hans van Dalen (1994), een zeer intelligente man met autisme, noemt zichzelf ziende blind en horende doof. Hij geeft aan hoeveel tijd het hem kost om het waargenomene stapsgewijs, fragment voor fragment tot een betekenisvol geheel te brengen. Zo bestaat voor hem een hamer in eerste instantie uit twee losse eenheden, twee soorten materiaal, hout en ijzer genaamd. Pas als hij de hamer ter hand heeft genomen, ervaart hij dat het één voorwerp is en komt hij tot het woord hamer, pas daarna komt het begrip, de functie van een hamer. Deze wijze van informatieverwerking neemt veel tijd in beslag. Dit wordt bevestigd door het promotieonderzoek van Spek (in druk), waaruit blijkt dat volwassenen met de autistische stoornis in vergelijking met een gematchte controlegroep significant lagere scores behalen op de factor verwerkingssnelheid van de WAIS-III-NL.

Karel werkt bij de telefonische reserveringsafdeling van een vliegmaatschappij. Hij moet een minimaal aantal boekingen per dag halen. Dit kost hem erg veel moeite, omdat hij alle geboden informatie in details en in een bepaalde volgorde opneemt en deze bijvoorbeeld niet direct koppelt aan een eerdere vergelijkbare boeking van enkele minuten geleden. Hij verricht echter slechts de helft van het aantal boekingen als hij dat van achter een balie moet doen. Hij wordt dan ook nog eens visueel afgeleid door de persoon die de reservering wil maken.

Waar bij de ‘neurotypicals’, zoals mensen met autisme de zich normaal ontwikkelende mensen noemen, alle zintuiglijke kanalen tegelijkertijd kunnen worden ingezet, gaat dat bij mensen met autisme maar moeizaam. Een muziekstuk dat auditief bij u binnenkomt, kan een visueel beeld bij u oproepen, het kan u ook ontroeren. U integreert het waargenomene en brengt daarmee een reductie aan. U maakt onderscheid in hetgeen relevant en niet relevant voor u is. Mensen met autisme hebben daar veel moeite mee. Ze lijken

een zintuiglijk kanaal voor meer dan 100% te gebruiken, met overigens soms een verbluffend resultaat, resulterend in eilandjes van begaafdheden. Stephan Wilshire bijvoorbeeld hoeft een kerk maar een keer goed te zien om deze later tot in de kleinste details uit zijn hoofd na te kunnen tekenen. Velen spreken over een fotografisch geheugen. Draaisma (Interview Avro door Karel van der Graaf 23-02-1991) verklaart dit eerder vanuit een volledig afsluiten van de andere kanalen. Dit brengt ons tot de vraag of een zwakke drang tot centrale coherentie een cognitief defect is of een cognitieve stijl. Happé en Frith (2006) menen dat het om een stijl gaat. Onze onderzoeksgroep sluit zich bij deze visie aan, omdat we in de interventies de nodige verbeteringen op dit gebied zien.

Van cognitie naar interventie

De drie toonaangevende cognitief-psychologische theorieën zijn (nog) niet in staat om op valide en betrouwbare wijze tot de diagnostiek of tot de etiologie van autisme bij te dragen. Daarvoor zijn ze niet specifiek en niet universeel genoeg. Niet specifiek in de zin dat de cognitieve problemen ook bij andere stoornissen kunnen voorkomen. En niet universeel in de zin dat de cognitieve problemen niet per definitie bij alle mensen met autisme voorkomen. Ook het testmateriaal voldoet nog lang niet aan de noodzakelijke validiteits- en betrouwbaarheidseisen. Tenslotte hebben de cognitieve theorieën nog geen substraat, geen harde markers opgeleverd. De theorieën hebben echter wel inzichten geboden voor mogelijke behandelingswijzen. Er zijn bijvoorbeeld theory of mind trainingen ontwikkeld (Ozonoff & Miller, 1995). Zo hebben Howlin en haar collega's (Howlin e.a., 1999) een programma ontwikkeld om mind-reading te bevorderen. Zij gebruiken foto's en afbeeldingen van gezichten, die verschillende emoties, zoals blij, boos, angstig en dergelijke,

uitdrukken. Deze moeten worden herkend en in een latere fase worden gekoppeld aan hierbij passende gebeurtenissen.

Ozonoff en Schetter (2006) trachtten recentelijk het executieve disfunctioneren van kinderen met autisme in educatieve interventies om te zetten. Ze plaatsen de sterke en zwakke kanten op verschillende gebieden op een rij om ouders en leerkrachten inzicht te geven in de gebieden die extra aandacht behoeven. Zo wijzen zij bijvoorbeeld op de uitstekende vaardigheid in de technische berekeningen met daarnaast een ernstig tekort in het begrip van concepten. Het inzicht in hoeveelheden ontbreekt, terwijl de tafels bijvoorbeeld uitstekend worden beheerst. Het is dus van belang om vooral aandacht aan de begripsontwikkeling, de symboolvorming te besteden, zoals ook in ons onderzoek wordt beoogd.

De centrale coherentietheorie is tot nu vooral in Europa doorgedrongen. In Leiden neemt deze theorie niet alleen een centrale plaats in het onderzoek in, maar ook in de klinische praktijk. De kennis dat er sprake is van een perceptieprobleem is vertaald in termen van een probleem in de symboolvorming, zich vooral uitend in een communicatieprobleem.

Tom is vier als hij bij ons wordt aangemeld. Tom heeft autisme en een verstandelijke beperking. Hij leeft in het hier en nu, in de concrete wereld. Een beker met melk krijgt pas betekenis als er daadwerkelijk melk in zit, als de melk aanwezig is, present is; een lege beker zegt hem niets. Het heeft dus geen zin om een activiteit zoals drinken aan tafel met een lege beker aan te kondigen. Tom wordt geleerd om voorwerpen in te puzzelen. Een WC-rolletje, bijvoorbeeld, leidt hem naar een stok in de badkamer, waarna hij onmiddellijk wordt verschoond. Het inpuzzelen heeft een communicatieve functie en kondigt de volgende activiteit aan. Voorwerpen, pictogrammen en

geschreven teksten kunnen gebruikt worden om de communicatie te ondersteunen. Op het presentatieniveau gaat dit middels inpuzzelen en matchen van identieke voorwerpen of pictogrammen. Op het representatieniveau verwijzen woorden, pictogrammen of voorwerpen naar de actie die moet geschieden. Het woord drinken, een pictogram van een beker of een beker zelf verwijzen naar drinken, representeren drinken, vormen het symbool voor drinken.

De locale waarneming belemmert het symbolische denken; het overschrijdt het niveau van de letterlijkheid niet, nauwelijks of met moeite. Terecht verheft Lorna Wing (1996) de stoornis in verbeelding tot één van de kernproblemen in autisme.

Henk is 37, een hoogbegaafde man met autisme. Hij wordt gefascineerd door autisme en leest veel over autisme, maar kan zich daar vaak niet vinden. Zo is hij bijvoorbeeld woedend over de uitspraak dat mensen met autisme moeite hebben met homoniemen en synoniemen. “Dit heeft niets met autisme te maken maar met het taalgebruik”, is zijn commentaar. Hij heeft in zijn woordenboek steeds één van de homoniemen verwijderd. School staat alleen voor school als leerinstelling, school in de betekenis van een school vissen, is met typ-ex weggelakt. Hij bepaalt welk woord mag blijven, zo ook met synoniemen. Maar denk niet dat dit een eenvoudige taak is. Neem bijvoorbeeld de keuze tussen huilen en wenen. Hij prefereert wenen, maar dan heb je meteen de verwarring met de stad Wenen. Hij stelt nu voor ook in het Nederlandse taalgebruik de Duitse benaming Wien te gebruiken. En wat dacht u van Willem die voor school het dagboek van Anne Frank moest lezen, terwijl hij juist had geleerd dat je nooit in iemands dagboek mag kijken. Het leven van mensen met autisme is niet eenvoudig.

De zoektocht naar de etiologie nog immer in volle gang

In de zoektocht naar mogelijke oorzaken was Asperger zijn tijd ver vooruit. Hij overschreed het categorale denken door naar mogelijk autistische kenmerken bij familieleden van een kind met autisme te kijken. Hij volgde de dimensionale lijn en ontdekte dat deze kenmerken zich inderdaad voordeden, maar dan verschillende trekken bij verschillende personen. Op grond hiervan constateerde hij dat het om een polygenetische aandoening moest gaan.

Gedragsmatige en cognitieve kenmerken van autisme dienen dus ook bij de andere familieleden onderzocht te worden. Onderzoekers als Skuse e.a. (2005) en Dawson en haar groep (2007) hebben hiertoe al verschillende aanzetten gegeven. Ook onderzoek naar de structuur van de triade van beperkingen is van wezenlijk belang. Zo keken Constantino e.a. (2003) naar de samenhang van de gedragskenmerken bij mensen met autisme en hun familieleden. Vooral tussen de rigide en repetitieve gedragspatronen en obsessieve gedragingen vonden zij een samenhang. Onze onderzoeksgroep is betrokken bij de Boston Autism Consortium Study, waarbinnen wij ons vooral richten op de cognitieve stijlkenmerken bij mensen met autisme en hun familieleden.

Santangelo en Tsatsanis (2005) stelden recentelijk in een overzichtstudie dat autisme gezien kan worden als een neurobiologische ontwikkelingsstoornis van genetische oorsprong met een erfelijkheid van rond de 90%. Er is geen enkelvoudige biologische of klinische marker voor autisme, noch wordt verwacht dat een enkel gen verantwoordelijk is voor de stoornis, daar er mogelijk meer dan 15 genen betrokken lijken te zijn. Er moeten echter ook omgevingsfactoren van invloed zijn, daar de concordantie bij éénepijne tweelingen minder dan 100% is, en het fenotypische

gedragsbeeld gekenmerkt wordt door een verscheidenheid aan beelden, zelfs bij éénepijne tweelingen.

Discussies over mogelijke genkandidaten zijn in volle gang. Onderzoeksresultaten impliceren de betrokkenheid van bijna elke chromosoom in het menselijk lichaam. De meest consistent voorkomende bevindingen liggen op chromosomen 2, 7 en 15 (Santangelo & Tsatsanis, 2005), terwijl in dit voorjaar ook chromosoom 11 naar voren is geschoven (Szatmari e.a., 2007). Geen enkel deel van de hersenen of van het pathofysiologische mechanisme is momenteel geïdentificeerd als geassocieerd met autisme. Ook op farmacologisch gebied is nog geen medicatie gevonden die verbeteringen in de sociale interacties of andere gedragsaspecten bewerkstelligt.

De toepassing van nieuwe onderzoekstechnieken waaronder abnormale regulatie van genexpressies, proteomiek, MRI-scans en postmortem analyses van het brein, zullen uiteindelijk het raadsel moeten oplossen.

Een blik vooruit

De zoektocht zet zich voort, maar tegelijkertijd worden vele kinderen, adolescenten, volwassenen en hun ouders dagelijks geconfronteerd met de gevolgen van autisme. Zij zoeken naarstig naar adequate hulp. Dit aantal is veel groter dan men in eerste instantie dacht. Werd aanvankelijk gesproken van 4 op 10.000 wat de autistische stoornis betreft, nu wordt over 0,1-0,2% gesproken, terwijl een voorkomen van 0,6% het hele spectrum betreft (Santangelo & Tsatsanis, 2005; Fombonne 2006). De vraag rijst of er van een autistische epidemie sprake is. Deze vraag werd onder andere gesteld naar aanleiding van een krantenartikel in afgelopen voorjaar, waarin werd vermeld dat het aantal mensen met autisme in Eindhoven schrikbarend hoog was. Het gaat hier echter niet over de prevalentie, maar over de incidentie. Uitgaande van de theorie van Baron-Cohen

e.a. (2005) dat mensen met autisme bij uitstek systematiseerders zijn, is de kans groot dat velen een baan bij Philips in Eindhoven hebben gevonden.

De toename in prevalentie wordt vooral bepaald door de verbreding van het begrip autisme, de grotere bekendheid met de aandoening en de verbeterde diagnostiek. Het aantal betrouwbare en valide instrumenten is aanzienlijk toegenomen. Van invloed is ook de toevoeging van nieuwe classificaties binnen het autismespectrum dat als equivalent wordt gezien van de pervasieve ontwikkelingsstoornissen (DSM-IV-TR, APA 2000). Deze sectie onderkent momenteel vijf verschillende classificaties: de autistische stoornis, het Aspergersyndroom, PPD-NOS, het Rettsyndroom en de desintegratieve stoornis van de kinderleeftijd. De laatstgenoemde twee staan ter discussie wat hun plaats in deze sectie betreft, met name het Rettsyndroom.

Deze stoornis veroverde in 1994 zijn plek binnen de pervasieve ontwikkelingsstoornissen vanwege het gedrag dat met dit ziektebeeld gepaard gaat. Kinderen met het Rettsyndroom stagneren in hun ontwikkeling tussen 6 en 18 maanden en tonen vervolgens een sterke regressie, beginnend met een verstoorde handfunctie, zich uitend in wassende handbewegingen, gevolgd door een terugval in de sociale en communicatieve ontwikkeling waardoor het gedragsbeeld zeer autistisch aandoet.

Nu bij het merendeel van deze cliënten de stoornis genetisch geïdentificeerd kan worden (Weaving e.a., 2007) is het de vraag of deze stoornis wel thuishoort in deze sectie. Bovendien geeft recent onderzoek aan dat bij de meisjes met het Rettsyndroom het autistische gedrag sterk afneemt in het verdere ontwikkelingsverloop (Wulffaert e.a., in voorbereiding). Bij de desintegratieve stoornis van de kinderleeftijd gaat het eveneens om een regressief beeld, dat sterk aan autisme doet denken. Voor deze stoornis is nog geen organisch aanwijsbaar defect gevonden en zijn we louter op het gedrag en het ontwikkelingsverloop aangewezen.

De positie van de andere drie classificaties, de autistische stoornis, het Asperger syndroom en de PDD-NOS staat niet ter discussie, alhoewel PDD-NOS als een sluitpost wordt gezien.

Wel is er een discussie gaande over het onderscheid tussen de autistische stoornis, als het hoogfunctionerende mensen betreft, en het Aspergersyndroom. Kanner en Asperger hebben aanvankelijk geen kennis van elkaars publicaties kunnen nemen; ze werden immers in de tweede wereldoorlog gepubliceerd (Kanner, 1943; Asperger, 1944). Het duurde overigens nog tot 1991 voordat het Duitstalige artikel van Asperger door Frith in het Engels werd vertaald (Frith, 1991).

De overeenkomst is groot, al zijn er subtiele verschillen die mijns inziens van belang kunnen zijn bij de te bieden behandeling. Ook ouders willen graag weten waaraan hun kind nu precies lijdt. In een jaarlijks terugkerend zomerkamp voor jongvolwassenen met een autismespectrumstoornis is het onderwerp ‘differentiaaldiagnostiek’ vaak aan de orde. Ze beoordelen elkaar niet alleen op de diagnose maar ook op het percentage autisme dat ze hebben, tot in de puntjes achter de komma – “Je praat nu al de hele dag over het heelaal, je hebt wel 78,4% autisme in je, terwijl ik slechts 32,7% heb”.

Met differentiaaldiagnostiek wordt op verschillende wijzen omgegaan. Onderzoekers willen enerzijds graag duidelijk afgebakende groepen, anderzijds een brede groep om verschillende dimensies van het gedrag te onderzoeken met het oog op mogelijke genetische afwijkingen. Clinici daarentegen pleiten voor een breder spectrum om geen cliënten tussen wal en schip te laten vallen. Het gaat immers om iemand met een autistische spectrumstoornis, niet om een autistische spectrumstoornis met iemand. Naast de classificerende diagnostiek is derhalve de individueel-descriptieve diagnostiek nodig om deze persoon volledig in kaart te brengen.

De classificerende diagnostiek stopt niet bij één classificatie.

Comorbiditeit, het tegelijkertijd voorkomen van meerdere stoornissen bij een persoon, komt veel vaker voor dan voorheen werd gedacht. Coleman en Gillberg vroegen zich in 1985 al af of zuivere stoornissen wel bestaan. Het samengaan van meerdere stoornissen kan ons dichterbij de etiologie brengen. Het gaat dan niet alleen om het samengaan van gedragsbeelden, zoals ADHD en autisme, maar ook om het samengaan van genetisch identificeerbare syndromen met een autistisch gedragsbeeld, zoals bijvoorbeeld het Cornelia de Lange syndroom en autisme (Bhuiyan e.a., 2005).

Besluit

Ik hoop dat uit mijn betoog mag blijken dat we er nog lang niet zijn, al vorderen we gestaag. Autismen is een complexe aandoening, die niet zomaar te onderkennen is. ‘Quick diagnoses’ die voortvloeien uit de productiedruk die momenteel binnen de gezondheidszorg heerst, zijn uit den boze. Een uitvoerig en nauwkeurig diagnostisch proces is noodzakelijk om tot de juiste beeldvorming te komen. Het gaat niet alleen om de stoornis op zich, het gaat om dit specifieke kind, dit individu, in deze unieke omgeving. Dan pas is een adequaat behandelingsplan mogelijk. Ouders hebben meer nodig dan een etiket. Ze moeten inzicht krijgen in het functioneren van hun kind op alle domeinen.

Concluderend wil ik stellen dat het categorale denken en het dimensionele denken beide nodig zijn, voor zowel het onderzoek als de klinische praktijk. Ouders willen een duidelijke diagnose, terwijl dimensioneel gericht onderzoek naar endofenotypische kenmerken van autisme ons dichterbij de etiologie van autisme en de uiteindelijke diagnose kan brengen.

Toen wij in 1981 (Van Berckelaer-Onnes e.a.) de eerste Nederlandse autismeschaal op de markt brachten, hadden we

een inductief proces achter de rug. Vanuit de klinische praktijk kwamen we tot de dimensies die tot het constructieve autisme hebben geleid (Van Berckelaer-Onnes, 1979). Nu wordt onderzoek vaak vanuit het deductieve proces gestuurd. Misschien moeten we weer terug naar de inductieve gedachtenlijn om niet voorbij te gaan aan de complexiteit en de heterogeniteit van autisme. We mogen daarbij nooit uit het oog verliezen dat een vertaalslag naar de klinische praktijk ons uiteindelijk doel is.

Terug naar Mark, ditmaal naar zijn ouders. Zij hebben een lang proces doorlopen. Inzicht in autisme impliceert niet dat je er ook altijd naar kunt handelen. De woordenwisselingen om het bestaan van Sinterklaas vormen maar één voorbeeld, maar weerspiegelen zo duidelijk de onmacht van beide partijen. Mark neemt alles voor waar aan en plaatst daarmee zijn ouders voor een opvoedingsprobleem. Het gewone opvoeden waarin de mythe van Sinterklaas verweven ligt, waarin verbeelding en doen-alsof het leven verrijken, dreigt te worden beperkt tot strikte starre leefregels. Anderzijds bieden mensen met autisme ons een wereld waarin de waarheid zegeviert.

De laatste keer dat ik Mark in november sprak, had hij net de intocht van Sinterklaas meegemaakt. Toen ik hem, na de gebruikelijke begroeting “2-1-1942, Ina dag” vroeg hoe het met Sinterklaas ging, antwoordde hij: “Goed, hij is alleen wat ouder geworden.” Mij aankijkend vervolgde hij opgewekt: “Jij trouwens ook, want je haar is nu echt helemaal grijs.” Mark heeft gelijk. Het wordt tijd om te stoppen ... misschien nog eens een optreden als hulpsinterklaas.

Ik heb gezegd.

Dankwoord

Tenslotte wil ik graag een paar persoonlijk dankwoorden spreken.

Waarde decaan, beste Theo,

Ik heb de Sociale Faculteit van het begin mogen meemaken en voel me er dan ook sterk mee verbonden. Ik heb in talloze facultaire commissies geparticipeerd, met als hoogtepunt het Faculteitsbestuur. Een moeilijke taak, daar de bezuiniging toesloeg, maar een zeer leerzame en toch ook een erg leuke tijd, met name door de samenstelling van het Bestuur.

Ik ben het College van Bestuur en de Faculteit buitengewoon dankbaar voor de oprichting van het Ambulatorium, dat inmiddels is uitgegroeid tot een bekende kliniek, waar kinderen uit heel Nederland en zelfs uit het buitenland onderzocht worden.

De zeer vooruitziende blik om in 1991 tezamen met het Leids Universiteits Fonds een leerstoel Autisme in te stellen, de eerste ter wereld, heeft mij de mogelijkheid geboden autisme op de Leidse agenda te zetten, zoals collega Van IJzendoorn het eens uitdrukte.

Ik kreeg zodoende de mogelijkheid om zowel binnen als buiten Leiden autisme in het daglicht te plaatsen, met als belangrijk resultaat dat ik zelfs jou, Rien, van je geloof dat autisme niet zou bestaan maar een hechtingsstoornis is, af bracht. Nu doe je zelf onderzoek naar de wijze waarop mensen met autisme zich hechten. Heel goed!

Wij vormden samen het bestuur van het Departement, ondersteund door Yvonne en Hans, later uitgebreid met Diana, Nel, Paul en Rianne. Onze eerste taak was het hooglerarenplan.

Daar waren we het snel over eens: orthopedagogiek had recht op vier leerstoelen. De invulling verliep vlot, echter op een leerstoel na. Nu hebben we met mijn vertrek twee vacatures, maar ik hoop dat deze spoedig worden gevuld.

Ik kijk met plezier terug op mijn departementale bestaan. Ik begon in 1961 als student met slechts 9 jaargenoten; nu halen we jaarlijks rond de 375 eerstejaars. Dit geeft de groei en bloei van het Departement aan. Ga zo door.

Dear Christopher,

Thank you for joining us at the conference and addressing me. You represent my colleagues from abroad. We are all more than colleagues; we are friends with a common mission.

We belong to the pioneers in the field of autism. We became connected to each other in the way we work, do research and in the way we are involved in people with autism. It is wonderful that so many colleagues from abroad are here today. For me personally it was very important that Lorna Wing opened the conference, albeit from a screen. Kanner is considered the Godfather of autism; Lorna is to my perception the Godmother. My lecture today has been dedicated to Susie Wing, her daughter with autism who passed away in 2005. Without the existence of Susie we would not have the knowledge we have today.

Beste Ilse,

Jij vertegenwoordigt de wereld van meer dan 40 jaar orthopedagogiek, de medewerkers, de promovendi en de studenten. Een wereld waarin ik volop heb genoten, ben gestimuleerd en geïnspireerd door tallozen met wie ik mocht samenwerken. Met veel inzet, toewijding en potentie hebben we de orthopedagogiek in Leiden tot bloei gebracht, en ook met veel humor.

Ik was één der eerste medewerkers van de afdeling orthopedagogiek en heb dus iedereen zien komen en sommigen ook weer zien gaan. Van de oude garde zijn alleen mijn dierbare collega's Elske, Peter en Pieter nog over. Er zijn vele jonge enthousiaste medewerkers bijgekomen, die de komende jaren onder leiding van Hanna Swaab en Jeanette Bus de afdeling een nieuw elan zullen geven. Ik hoop dat jullie de ingeslagen weg met verve zullen volgen.

De combinatie van onderzoek, onderwijs en klinische praktijk is de mooiste denkbare. Ik hoop dan ook dat het Ambulatorium een centrale plaats binnen de orthopedagogiek blijft innemen.

Ik ben bijzonder blij met het Liber Amicorum; ik ving veel gefluister op, maar had deze geweldige verrassing nooit verwacht. Ik verheug me er nu al op de bijdragen te kunnen lezen. Ik dank de redactie van het Liber Amicorum en tevens de organisatiecommissie, Katrien, Yvette, Gertrude en Ilse, voor al jullie inzet, maar zeker ook de studenten die jullie hebben bijgestaan. In een woord GEWELDIG!!

Autisme is een complexe aandoening, waar velen bij betrokken zijn. In de eerste plaats zijn dat de ouders van kinderen met autisme en de personen met autisme, die ik graag wil bedanken voor het vertrouwen dat zij in mij hebben gesteld. Mensen met autisme, zoals Gerrie Stoppelenburg en Hans van Dalen, beiden hier aanwezig, hebben mij veel inzicht in hun wijze van denken geboden. Daarnaast heb ik dierbare banden met de Nederlandse Vereniging voor Autisme.

Samenwerking met kinder- en jeugdpsychiaters is een absolute noodzaak. Ik heb het geluk gehad dat met velen te mogen doen. Zo heb ik samen met Herman van Engeland het eerste autismsprekeuur in Utrecht opgericht, later uitmondend in de regionale autismeteams, waaronder het Leidse Centrum

Autisme, dat ik nog altijd een beetje als mijn geesteskind beschouw. Flip Treffers van Curium was altijd bereid tot overleg, evenals Ruud Minderaa, die tevens deel uitmaakte van onze Erasmusgroep, waar gedragswetenschappers en medici nauw samenwerkten. De Erasmusgroep heeft tot veel internationale contacten geleid, zelfs tot promovendi van over de grenzen. Twee van hen zijn inmiddels zelf hoogleraar in Gent (Roeijers) en Padua (Lucangeli).

Ik heb heel veel mensen mogen opleiden, ook op postdoctoraal niveau. Ik hoop ook daarmee een steentje te hebben bijgedragen aan de zo broodnodige kennisoverdracht van autisme.

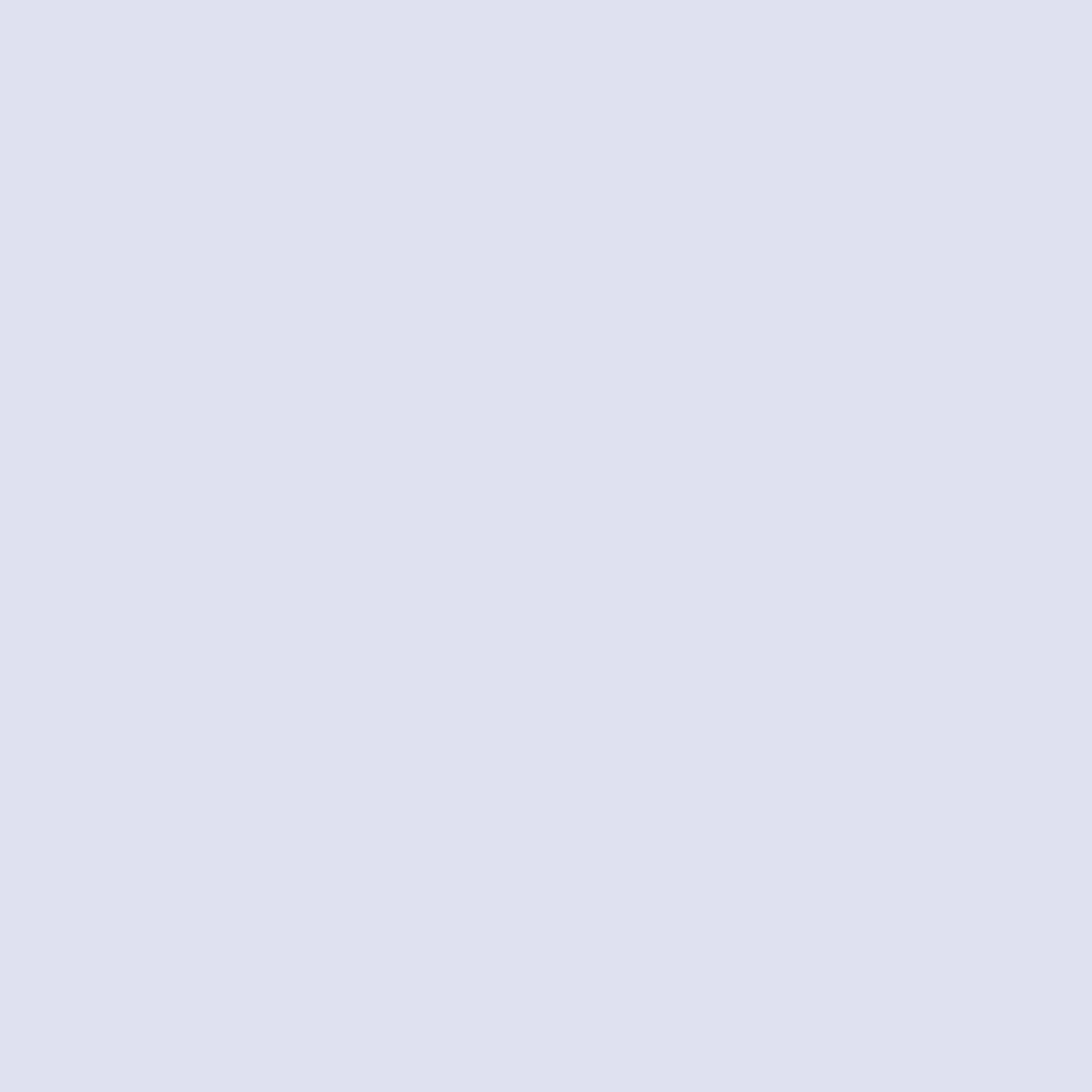
Ik ben zeer verrast over Uw aller belangstelling en dankbaar voor Uw komst. Ik zou U allen graag persoonlijk willen bedanken, maar, om U aan een drankje te laten toekomen, beperk ik mij tot slechts drie aanwezigen: mijn schoonmoeder van 93, die jaren terug mijn proefschrift op spelling, punten en komma's heeft nagekeken, en sedertdien haar hart aan autisme heeft verpand, en natuurlijk mijn beide leermeesters van het eerste uur, die mij niet alleen de kennis hebben bijgebracht, maar ook de passie voor het vak: Hem Koek-Koster, hier aanwezig en Len de Klerk, helaas niet meer in leven, maar vertegenwoordigd door zijn zoon Len.

Ik dank U allen voor uw lange aandacht.

Referenties

- American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (4th ed., text revision). Washington DC: Author.
- Asperger, H. (1944). Die autistischen Psychopathen im Kindesalter. *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*, 117, 76-136.
- Baron-Cohen, S., Wheelwright, S., Lawson, J., Griffin, R., Ashwin, Billington, J., & Chakrabarti, B. (2005). Empathizing and systemizing in autism spectrum conditions. In: F.R. Volkmar, R. Paul, A. Klin & D. Cohen. *Handbook of autism and pervasive developmental disorders. Volume I: Diagnosis, development, neurobiology and behavior*. New York: Wiley, 628-639.
- Baron-Cohen, S., Leslie, A.M., & Frith, U. (1985). Does the autistic child have a 'theory of mind'? *Cognition*, 21, 37-46.
- Baron-Cohen, S. (1995). *Mindblindness: An essay on autism and theory of mind*. Cambridge MA: MIT.
- Bates, E., Benigni, L., Bretherton, I., Camaioni, L., & Voltera, (1979). *The emergence of symbols: Cognition and communication in infancy*. New York: Academic Press.
- Berckelaer-Onnes, I.A. van. (1992). *Leven naar de letter*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Berckelaer-Onnes, I.A. van. (2003). Promoting early play. *Autism*, 7, 415-423.
- Berckelaer-Onnes, I.A. van (2004). Zestig jaar autisme. *Ned.Tijdsch. Geneeskunde* 148, 1024-1030.
- Berckelaer-Onnes, I.A. van, Harinck, F.H.M., & Smith, M. (1981). *De Auti-Schaal*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Bhuiyan, Z.A., Klein, M., Haeringen, A. van, Mannens, M.M.A.M., Berckelaer-Onnes, I.A. van, & Hennekam, R.C.M. (2005). Genotype-phenotype correlations of 39 patients with Cornelia de Lange syndrome: The Dutch experience. *Journal of Medical Genetics*, 43, 568-575.
- Cantwell, D.P., Baker, L., & Rutter, M. (1978). Family factors. In M. Rutter & E. Schopler (eds). *Autism: A reappraisal of concepts and treatments* (pp. 269-296). New York: Plenum.
- Constantino, J.N., & Todd, R.D. (2003). Autistic traits in the general population: A twin study. *Archives of General Psychiatry*, 60, 524-530.
- Coleman, M., & Gillberg, C. (1985). *The biology of the autistic syndromes*. London: MacKeith Press
- Dalen, J.G.T. (1994). Autisme van binnenuit bekeken: Kijken door licht autistische ogen. *Engagement*, 21 (3), 29-30.
- Dawson, G., Estes, A., Munson, J., Schellenberg, G., Bernier, R., & Abbott, R. (2007). Quantitative assessment of autism symptom-related traits in probands and parents: Broader Phenotype Autism Symptom Scale. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37, 523-536
- Draaisma, D. (1991). *Interview Avro met Karel van der Graaf 23-02-1991*.
- Fombonne, E. (2006). Past and future perspectives on autism epidemiology. In S.O. Moldin & J.O. Rubenstein (eds), *Understanding autism: From basic neuroscience to treatment* (pp. 25-49). Boca Raton, FL: Taylor & Francis.
- Frith, U. (1989). *Autism: Explaining the enigma*. Oxford, UK: Blackwell.
- Frith, U. (1991). Autism and Asperger Syndrome. In U. Frith (Ed.), *Autistic psychopathy in childhood* (pp. 37-92). Cambridge: Cambridge University Press
- Frith, U. (2002). *Autism: Explaining the enigma* (2nd ed.). Oxford, UK: Blackwell.
- Gottesman, I., & Gould, T.D. (2003). The endophenotype concept in psychiatry: Etymology and strategic intentions. *American Journal of Psychiatry*, 160, 636-645.
- Happé, F., Ronald, A., & Plomin, R. (2006). Time to give up on a single explanation for autism. *Nature*, 9, 1218-1220.
- Happé, F., & Frith, U. (2006). The weak coherence account: Detail-focused cognitive style in autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 36, 5-25.
- Hermelin, B., & O'Connor, N. (1967). Remembering of words by psychotic and subnormal children. *British Journal of Psychology*, 58, 213-218.
- Hermelin, B., & O'Connor, N. (1970). *Psychological experiments with autistic children*. London: Pergamon.
- Hill, E.L. (2004). Executive dysfunction in autism. *Trends in Cognitive Sciences*, 8, 26-32.
- Howlin, P., Baron-Cohen, S., & Hadwin, J. (1999). *Teaching children with autism to mind-read*. New York: Wiley.

- Jonge, M.D. (2006). *The search for endophenotype markers of autism spectrum disorders*. Proefschrift Universiteit Utrecht.
- Kanner, L. (1943). Autistic disturbances of affective contacts. *Nervous Child*, 2, 217-250.
- Kanner, L. (1944). Early infantile autism. *Journal of Pediatrics*, 25, 211-217.
- Lucangeli, D. (1997). *Connecting a fragmented world: Cognitive and metacognitive capabilities of high-functioning autistic children*. Proefschrift Universiteit Leiden.
- Nederlandse Vereniging voor Autisme, (2006). *DVD: Een zinnenprikkend leven. Deel 2: Pubers met autisme*. Bilthoven: NVA.
- Noens, I., & Berckelaer-Onnes, I.A. van. (2004). Making sense in a fragmentary world: Communication in people with autism and learning disability. *Autism*, 8, 197-218.
- Noens, I., & Berckelaer-Onnes, I.A. van. (2005). Captured by details: Sense-making, language and communication in autism. *Journal of Communication Disorders*, 38, 123-141.
- Ozonoff, S. (1995). Executive functions in autism. In E. Schopler & G. Mesibov (eds), *Learning and cognition in autism* (pp. 199-219). New York: Plenum.
- Ozonoff, S., & Miller, J.N. (1995). Teaching theory of mind: A new approach to social skills training for individuals with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 25, 415-423.
- Ozonoff, S., Pennington, B.F., & Rogers, S.J. (1991). Executive function deficits in high-functioning autistic individuals: Relationship to theory of mind. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 32, 1081-1105.
- Ozonoff, S., & Schetter, P.L. (2007). Executive dysfunction in autism spectrum disorders: From research to practice. In L. Meltzer (ed.), *Executive function in education* (pp. 133-161). London: The Guilford Press.
- Paedologisch Instituut (1937-1938). *Jaarverslagen 1937-1938* (pp. 37-38).
- Ronald, A., Happé, F., Price, T.S., Baron-Cohen, S., & Plomin, R. (2006). Phenotypic and genetic overlap between autistic traits at the extreme of the general population. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 10, 1206-1214.
- Ronald, A., Happé, F., Bolton, P., Butcher, L.M., Price, T.S., Wheelwright, S., Baron-Cohen, S., & Plomin, R. (2006). Genetic heterogeneity between the three components of the autism spectrum: A twin study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 45, 691-699.
- Santangelo, S.L., & Tsatsanis, K. (2005). What is known about autism: Genes, brain and behavior. *American Journal of Pharmacogenomics*, 5, 71-92.
- Schopler, E. (1971). Parents of psychotic children as scapegoats. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 4, 17-22.
- Skuse, D. H., Mandy, W. P., & Scourfield, J. (2005). Measuring autistic traits: heritability reliability and validity of the Social and Communication Disorders Checklist. *Br. Journal Psychiatry* 187, 568-572
- Spek, A. (in druk). The use of WAIS-III in adults with HFA and Asperger syndrome. *Journal of Autism and Developmental Disorders*
- Tinbergen, N. (1981). *Interview in de Telegraaf d.d. 30-06-198*.
- Weaving, L.S., Ellaway, C.J., Géczy, J., & Christodovlov, J. (2005). Rett syndrome: Clinical review and genetic update. *Journal Medical Genetics*, 42, 1-7.
- Wing, L. (1996). *The autistic spectrum. A guide for parents and professionals*. London: Constable.
- Wulffaert, J., Berckelaer-Onnes I.A. van, & Scholte, E. (in voorbereiding). *Rett disorder: Out of the PDD-section?*

In deze reeks verschijnen teksten van oraties en afscheidscolleges.

Meer informatie over Leidse hoogleraren:
Leidsewetenschappers.Leidenuniv.nl

- 1961-1967 Studie klinische en orthopedagogiek aan de Rijksuniversiteit Leiden
- 1967-2007 (Rijks)Universiteit Leiden, orthopedagogiek
- 1979 Promotie aan de Rijksuniversiteit Utrecht op "Vroegkinderlijk Autisme: een opvoedingsprobleem"
- 1983-1985 Detachering in Canada, Glenrose Hospital te Edmonton
- 1991-2001 Bijzonder hoogleraar (LUF) in Ontwikkelingsstoornissen in het bijzonder autisme
- 2001-2007 Gewoon hoogleraar in de Orthopedagogiek, Universiteit Leiden

Autisme is een fascinerende, zeer complexe stoornis die niet alleen de kinderen die er aan lijden maar ook de ouders treft. Autisme vraagt een multidisciplinaire benadering, hetgeen een nauwe samenwerking met andere vakgebieden behoeft, waaronder psychologie, psychiatrie, neurologie en genetica. Voor de diagnose zijn we nog altijd aangewezen op het gedragsniveau. Er ontbreken nog altijd harde markers, ook al weten we dat ongeveer 90% genetisch wordt bepaald. Daarnaast moet er een 'trigger' zijn die de stoornis tot uiting laat komen. Autisme is niet alleen een klinische uitdaging maar ook een wetenschappelijke. De Leidse universiteit vestigde in 1991 tezamen met het LUF de eerste leerstoel autisme ter wereld. Ik voel me bevoorrecht hier invulling aan te hebben mogen geven.

